

ברדיטשבסקי וחיובי ציון באמריקה

מאת א. ר. מלאכי

(פרק מעבודה „ברדיטשבסקי והעתונות העברית באמריקה“)

מתוך מכתב של מיכה יוסף ברדיטשבסקי שהמנוח ז. פישמן פירסם¹ ב„הישוב“ שנה א', גליון ט"ו (י"ט טבת, תרפ"ה), אנו למדים שבראשית שנות התשעים אמר ברדיטשבסקי לנסוע לאמריקה. המכתב כתוב ב-14 באבגוסט 1892 אל ר' אברהם דוב דובוויץ, ובו יתאונן שהוא נמצא במצב חמרי נורא. הוא כבר נעקר מעיר מולדתו הקטנה בפחדוליה ועזב גם את אחידיסה שבה ניסה את מזלו כסופר וכתלמיד משתלם בלמודים. כשנה ומחצה כבר גר באשכנז וביקר שם בבית מדרש המדעים בתור תלמיד מומחה אבל רעב היה ללחם, ולא היו לו שום סיכויים להרויח את מחייתו, וכך יספר: „לחם אנכי מלחמת קיומי ביד חזקה כי בידי אין פרוטה לפרטה, ולא אשתכר מאומה“. לא פירש את שם העיר בה ישב ולמד, ונלחם על קיומו, אבל בסוגריים יעיר: „עם הסמינאר אין לי כל שייכות כי אין את נפשי להיות רב בישראל“, נראה שהוא גר אז בברסלוי, שבה נמצא בית המדרש לרבנים מיסהדו של ר' זכריה פראנקל. ובימים ההם אמנם פירסם ברדיטשבסקי כמה מכתבים מברסלוי ב„המליץ“, ובעתון זה גם הספיד — במכתב מברסלוי — את גרץ.

בימי רעה, עוני ויאוש ביקש ברדיטשבסקי לנסות את מזלו מעבר לים,

ולנסוע לאמריקה. והוא כותב לדובוויץ:

„מלחמתי הנוראה תאלצני להיות נודד עוד הפעם, ויש את נפשי לבוא לאמריקה. מובן מעצמו לא ע"מ² למלאות³ חורי כסף כי אם ללמוד, אבל תנאי הארץ הונו זרים לי. איני יודע אם יקל עלי למוד השפה האנגלית, איני יודע אם נקל יהיה לי שם להרויח לחמי ע"י⁴ שעורים, ספרות, או אומנת ואולי אוכל להשתלם בלמודים על חשבון איזה חברה. ע"כ⁵ אבקש מכבודו כי יואיל נא בטובו הגדול להודיעני כל הדברים הללו ואסיר תודה אהיה לו כל הימים. לתשובתו אחכה בכליון עינים“.

הוא מוסיף לומר:

„הענינים שלוקחים את לבבי המה משפט וכלכלה“.

דובוויץ, תלמיד-חכם, חוקר, סופר ומבקר מבית המדרש הישן, מחבר „המצרף“, „לא דוברים ולא יער“ וספרים אחרים, היגר לאמריקה בשנת תרנ"ב, — כחצי שנה לפני כתוב ברדיטשבסקי את מכתבו אליו. כשמונה שנים ישב באמריקה — שנות עמל ועוני, רעב ומחסור. בדמי ימיו, כבן נ"ה, מת פתאום בי"ד בשבט תר"ס, בהשאירו אחריו אלמנה וילדים קטנים. העתונות העברית, האידית והאנגלית-יהודית באמריקה העריכה את עבודתו הספרותית והמדעית, קשרה עליו מספד מר וגם עוררה את הקוראים לדאוג לאלמנה וליתומים הרכים.

וכל עתון ועתון גם אסף נדבות לטובתם. הצטיין בזה ביחוד אב. סהן, עורך ה"פארווערטס" הסוציאליסטי, שמאמרו על דובזוויץ היה קינה איומה על גורל הסופר העברי באמריקה, וב"התחיה" הזכירו את מאמרו זה.

מכיוון שברדיטשבסקי לא נסע לאמריקה, יש לשער שבעצת דובזוויץ לא עשה את הצעד הזה להיעקר מגרמניה ולנדוד לארץ החדשה. מבשרו חזה דובזוויץ ומנסיונותיו ידע שבאמריקה החמרות אין מקום לצעיר עברי בעל כשרון ספרותי ואידיאליסטי. הוא יאבד סאן בעניו ולא יגיע לשום "תכלית" ומטרה. אם נפשו חשקה בתורה הוא רוצה ללמוד לשמה, ללא תועלת חמרות וקאריירה. לוא גם שאף ברדיטשבסקי לרבנות, לא היתה אז אמריקה מקום תורה. בראשית שנות התשעים נמצא בית המדרש לרבנים בניו-יורק במצב ירוד, וגם "היברו יוניאן קולג'" הריפורמי בסינסינאטי, זה אשר בראשית מאת העשרים הוזמן דוד ניימארק, חברו של ברדיטשבסקי בתקופה הברלינית שלו, להורות בו, — גם סמינאר זה לא עמד בימים זהם על רמה מדעית, וברדיטשבסקי בוודאי לא היה מוצא סיפוק נפש בלימודי התיאולוגיה בקולג' הזה. אבל בין כה וכה בחלה נפשו של ברדיטשבסקי ברבנות. ישיבת והאלוזין כבר היתה לו כ"עבר רחוק" והוא גם עזב את בית המדרש, במרכאות ובלי מרכאות, בית המדרש הישן ועל סף בית מדרש חדש — סמינאריונים לרבנים חודשים, מודרניים, לא דרך, והתיאולוגיה גם השמרנית וגם הריפורמית, לא לקחה את לבו. הוא יצא אז בכלל בדברים קשים נגד הצביעות של המתעתדים לכהן ברבנות, ואף חזל להיות סופר תורני ונתגלה כסופר סוער, מורד בערכים מקובלים באומה, ודורש שינויי-ערכי בחיים ובספרות. באותו זמן ארג, אמנם בנפש הומה ובגעגועים רומאנטיים, שירים לחסידות, וכתב ברגש על שד"ל, אבל באותו כרך "אוצר הספרות" שבו נדפסו זכרונות "יוסי זעירא" מלאי-כיסופים על עולם עובר ומאמרו "ישראל ואורייתא בספרי שד"ל", נדפס גם המאמר הסוער "רשות היחיד בעד הרבים", שבו הסעיר ירובעל-ברדיטשבסקי את לבבות הקוראים והרגיו את רוחות חובבי ציון. לא רבנות ואף לא מדע היהדות — "חכמת ישראל" — היו משאת נפשו של ברדיטשבסקי, כי אם מדעים כלליים כמשפט וכלכלה, ענינו אותו בימים ההם, כפי שהביע בשולי מכתבו זה לדובזוויץ, מכתב בעל-ערוך ביוגרפי — חומר לתולדות סבלות ברדיטשבסקי הצעיר, תשוקתו לדעת ומלחמת הקיום שלו בגלות אשכנז.

ייתכן שבימים ההם היתה לו, לברדיטשבסקי, נטייה למשפט וכלכלה וראה במקצועות אלו עיקר השתלמותו והשכלתו, אבל ספק אם היה מוצא באמריקה את מבוקשו. בפרט שנטייתו לספרות היתה אצלו יותר גדולה מאשר למקצוע אחר. כבר אז היתה הספרות חיי רוחו ונפשו. חי בעולמה ונשם את אווירה, וכל ניצ ספרותי הרגיו את לבו והסעיר את נפשו. ונאמנים מאד דבריו שכתב באותו מאמר ('): :

... מטבעי הנני בעל נפש רותחה, בעל עצבים סולדים, וכל דבר-גבוני מביאני לידי גרוי, לידי הסתערות, ולא מבעי כשיושב אנכי על שלחן הספרות ואמשש בבני מעיה ואראה מה שנעשה לפני מן קלעיה, הנני מתרגש, מתפעל, אדם כותב באסמפאי — ואנכי

מודעזע כאן, פלוגי נוקף אצבעו בספרות — ואנכי מתפלץ בהאי שעתא, אלמוני נוגע בעטו על הגליון הסבלן, ואני מרגיש כאן זרם אלקטורין, יען כי הספרות היא עולמי, חיי עצמותי וכל הנוגע בה, ונוטע צלם בהיכלה, כאלו נוגע בבבת עיני, כאלו לוקח לונכאות של ברזל ונועץ בבשרי, כי קשה לי ספרות-ספרותית יימחט בבשר החי".

בעת שכרדיטשבסקי פנה במכתבו לדובוויץ אמנם התקיימה עתונות עברית באמריקה, ובסוף שנות התשעים גם השתתף ברדיטשבסקי בעתונות זו, אבל צדקה עשה דובוויץ לספרותנו בזה שלא עודד את ברדיטשבסקי לבוא לאמריקה, בוודאי היה נחנק כאן כשם שנחנק חוליציקי. בכל אופן היינו מפסידים את ברדיטשבסקי והיוסס המורד, משורר החסידות ומשנה הערכין, ברדיטשבסקי בתקופת ה"צעירים", השואל והסותר, המגרה והמסעיר — מראשי המחברים בספרותנו. לברדיטשבסקי היתה זיקה לדובוויץ וגם התייחס אליו בכבוד, כפי שרואים ממכתבו זה וגם מבקרתו על ספרו של דובוויץ „לא דובים ולא יערי“.

בו יצא המחבר נגד מ. א. שאצקס, בעל „המפתח“, ולהגן על כבוד רא"צ צוויפל שחולל בידי שאצקס. הוא שלח לדובוויץ תדפיס ממאמרו „על שלחן הספרות“ (זה, ובהתחלת מכתבו הוא כותב: „אתפלא מאד אשר לא קבלתי מכבודו כל מענה על קונטרסי „על שלחן הספרות“ הכתוב אדות מתברתו „לא דובים ולא יערי“ ששלחתינו לכבודו ע"י בית מערכת „העברי“ — הקבלו? הקרא כבודו קונטרסי „רשות היחיד בעד הרבים“ בראש אוצר הספרות ש"ז? — לתשובתו ואחריה. קונטרס זה הוא המאמר המהפכני שחתם עליו ירובעל, והוא בו איש ריב ומדון. קרא מלחמה על חבת-ציון הצעקנית, הלאומיות הצבועית, הצבור העברי המלאכותי, ואף העברית דגו אותו ברותחין. „אלהד ומייד“ (שלום עליכם וי. ת. רבניצקי) קברו אותו קבורת סופרים — בפיליטון שנקרא בשם זה ב„המליץ“). התרו-החזיקו אחריהם י. ל. בן-דוד ב„ווערטס“ בפיליטונים ב„הצפירה“, ועשו את ברדיטשבסקי גל של עצמות, השתיקו אותו ממש מבית המדרש. לא כאן המקום לנגוע בזה. בהזדמנות אחרת אעמדם בפרוטרוט בפרשה זו בחיי ברדיטשבסקי הסופר. במאמר זה יש להזכיר שגם בעתונות העברית באמריקה עורר „רשות היחיד בעד הרבים“ הד וחובבי ציון הגיבו עליו בשלילה. באמריקה הופיעו אז שני עתונים עבריים. „הפסגה“ של שור בבאלטימור, ו„העברי“ שיצא בניו-יורק על-ידי כתריאל צבי שרהזון ובנו יחזקאל (ושחתי בהוצאת העתון היה גם ליאון קאמייקא חתנו של רכ"צ שרהזון) בעריכת גרשון רחנצווינג. „הפסגה“ דגלה בחבת ציון, בלחמה לרעיון הלאומי וחבת-ציון, ושמשוה כלי-מבטא לחובבי ציון באמריקה, ו„העברי“, כעתתניו של שרהזון בכלל, לא נקט בחיבת ציון והרעיון הלאומי, ואף נלחם ב„שני ציון“ — חברת התיישבות בארץ ישראל ש„חובבי ציון“ באמריקה ייסדו בימים ההם ועוררה תנועה בקהל. שרהזון היה גם בתומכי הישוב הישן, ובעתתניו הפכו בזכות ה„חלוקה“ המוסדות בירושלים והעדיפו אותם על מוסדות הישוב החדש. במלחמה ב„שני ציון“, התנגדות לחיבת ציון והתעמולה לטובת ה„חלוקה“ והישוב הישן היה גם משום התחרות בין „העברי“ ו„הפסגה“. ובעצם המלחמה ושפעת הקלגסים בין שור וחובבי ציון לבין שרהזון, בעת שימין חובבי ציון היתה רוממה, מצא שרהזון

חיזוק וסיוע במאמרו של ברדיטשבסקי — הרב להכות את חובבי ציון. רחנצווייג מסר ב"העברי" קטע ממאמר זה, — דברי הקטגוריא הקשים על חובבי ציון, נתנו תחת כותרת "השקפת משכילי עמנו באירופה על אחדות תנועת חבת ציון". בצינו "קיצור מאמרו של החכם והסופר מהיר מ. י. ברדיטשבסקי שנדפס באוצר הספרות שנת תרנ"ב, היר"ל ע"י שאלתיאל איזיק גרבר בקראקא שנה רביעית".

כדי שיהיה לקוראים כיום מושג מתכסיסי מר"ל "העברי" ועורכו במסירת דברי ברדיטשבסקי במאמרו זה שהיה כעין השלכת פצצה במחנה חובבי ציון, אני מביא סעיפים אחדים מקיצורו של המאמר ב"העברי":

... כל עולמו של ישראל מתנועע בתנועת הישוב זה עשרת שנים; הללו דורשים בשבח התנועה והללו בגנותה, עד כי גם האנשים הרחוקים מדמיונות שוא חשבו למצוא בתנועה הזאת איוה ממש, עד שבא "אחד העם", אחד מהנכנסים לפני ולפנים בעולם הישוב, אחד מהגזברים והאמרכלים, ובדברים של טעם, כעד ראייה, הבוחן ובודק כל גנוי נסתרות, הפך את כל קערת הישוב על פיה, בגלותו טפח מ"אמת מארץ ישראל" (המליץ שנה שעברה) ויראנו לדעת כי כולנו טועים, כי האדמה איננה נותנת את יבולה, העובדים אינם עובדים והעוסקים בצרכיה עוסקים שלא באמונה, ואף גם זאת, כי גם שם קרובים לנו ימים רעים, כי גם שם יתחכמו לנו, ומה לנו אבתריה כל אלה שראו שבא אחד מהם והעיד? "איננו חפצים! איננו חפצים להסיר שארית התקוה הזאת מלבנו; איננו חפצים לפקוח עינים לראות כי כל חזיונותינו ומחשבותינו לא שרירין ולא קימין". "איננו חפצים?" ואיככה נחפץ? האם נקל הוא לאדם להסיר מלבנו זכרון אבדה שחביבה עליו? גם אנכי אינני חפץ ב"האמת מארץ ישראל", וטוב טוב לי כי ישבו בני ישראל בארצם, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, אינני חפץ כי גם תקותנו זאת תהיה לנו למפת נפש, חפץ אנכי כי עלה נעלה וגם יכול נוכל, אבל מה אעשה והמציאות איננה זזה ממקומה? מה אעשה אם נסתם הגולל?

בכל ארצות היציאה הגני רואה סלעי מגור... לולי דמסתפינא הייתי מנתץ אכתפיה ד"אחד העם" ואומר, כי מתירא אנכי מאוירא דארץ ישראל, הוא רואה שם שרלטניה ואנכי גם צביעות...

"ובעוד שממשלת תוגרמה אומרת דברים של טעם: אינני מרוצה בגוף השידוך כל עיקר, הכבדו ושבו בבתים! בעוד שהספינות חוזרות בתשובה, מנחמים אלה היועצים את העם בנחמה של קימא, כי בפירוש איתא בגמרא. גזרה עבידא דבטלא...

מורי ורבותי! אהבת עם שבה יתפארו היא מחלת המעים שאי אפשר לנו לבדוק אחריה, והחולים האלה עוסקים בישוב ארץ ישראל.

"אחי בני עמי!... אל נא יפול לבבכם, כולנו הגנו אוהבים את עמנו, כולנו באמת ובתמים, ואם בוא יבוא אליכם אדם ויאמר לכם: "אינני אוהב את עמי" אינו אלא בדאי, כל זמן שנשמת האדם בקרבו, אם גם יהיה פסימיסט גמור עד קצה האחרון לא יחדל מלאהוב את עצמו גם רבע אחד, וגירא עד עשרא דרי הוא בן לעמו...

"מדוע יקחו האנשים האלה את הגדולה הזאת לעצמם? מדוע יתיימרו בדבר אשר בלבו של כל אחד מאתנו? ומה לאהבת עם ולסחונת של ישראל?

"מורי ורבותי! האם אינו גרוע הדבר הזה מן החלוקה השחורה שכבר צוחו עליה קמאי ובתראי? בוו עליכילפנים עשירית מגעת למקומה, והרי יש בטלנים ועניים לאלפים, וכאן לא דובים ולא יער. ומי הם העוסקים במעשים האלה בסמיות עין? צעירינו העמילן של כל עם, חלק האידעאל שבאומה, צעירינו אשר אמרנו מהם נחיה, הם יבנו את הספרות. אזוי לנו מרמאין בעלי דשמיא. אוי לנו מאלה האנשים הלוקחים להם עטרה שאינה

הולמתם ופוסעים על ראשי הצבור הישראלי וגוולים מאתו שקליו היתרים והכל לשמה, ולשם אהבת האומה והלאומיות.

„אוי לנו משלטנינום כזה אשר דבק בנו כספחת, ועל עקא דא קובל, אחד העם.“
 בסוף המאמר נזכר שוב מחברו: „מ. י. ברדיטשבסקי במאמרו „רשות היחיד בעד הרבים“, המאמר הראשי באוצר הספרות, תרנ"ב, כהדגשה שהסופר הוא בריסמכא בעיני חיבת ציון והישוב, ויש להתחשב בדבריו. מהסעיפים שהבאתי מהמאמר, ובאלה שלא הבאתי, רואים ששרהזון וסופריו, מצאו בברדיטשבסקי סיוע וחיזוק במלחמתם בראשי חובבי ציון באמריקה, כי בעתונות האשימו אותם ממש באותן ההאשמות שברדיטשבסקי האשים את ראשי חובבי ציון ברוסיה. בחצי ברדיטשבסקי אמר שרהזון לקלוע למחנה חובבי ציון, אבל החצים ממנו והלאה, זה שחזרו והדפיסו את מאמרו של ברדיטשבסקי ב„העברי“, נתן מקום לחובבי ציון להתגפל על שרהזון לטשטש את רושם דברי ברדיטשבסקי ולעשות כלה בו. אחד מהם, בצלאל גיטלסון, יצא ב„הפסגה“ (במאמר „מלחמה בעמלק“, בו הוקיע את כרכורי שרהזון וסופרי עתונו, עשה אותם למרגלים ומוציאי דבה על הארץ, משמיצים את הישוב וחובבי ציון, „מי לדי ואלי“, שם-משנה למאמר, כרחי-מלחמה לשלומי אמוני ציון ונאמני חיבת ציון, להחליץ למלחמת מצוה נגד מתנגדי הישוב, ושרהזון בראשם.

„האיש הזה — כותב גיטלסון מוזר הוא לקוראי עברית, לא חכם ולא רבי יתקר כי אם איש פשוט בתכלית הפשיטות כאחד מן השוק ולקיים מה שנאמר בדברי חכמינו ז"ל „הדיוט קופץ בראש“ קפץ ונשבע להיות מו"ל בישראל. אשר מטרתו בזה היא רק לאסוף כסף ולמלא זהב תוריו. על כן שכר את פלוני הסופר בלעם בן בער לקוב את יעקב ולעפר בעפר לעומת כל דבר הקדוש לישראל, ואת אלמוני הנבל מבני המן בן המדתא האגני מזרע העמלקים למען סכל את עצת סופרי ישראל הטובה להושיב את נשמות ארץ אבותינו.“

לא פרש גיטלסון את שמות הסופרים ולא אזכירם גם אני, כי מאמריהם נתפרסמו בעיקר ב„יודישע גאזעטען“, והעתון איננו עתה לפני, כדי לקבוע בבירור. יש להעיר, שהמצות והריכות התחילו ביחד אחרי ששרהזון התחיל להוציא את ה„עברי“, ששור ראה בעתון החדש מתחרה ל„הפסגה“, ובשרהזון — יורד לחייו (ומן מה לפני הוצאת „העברי“ השתתף שרהזון עם שור בהוצאת „הפסגה“, אבל השותפות התקימה שבועות אחדים, והופעת „העברי“ הגדיל את מדורת-השנאה ביניהם). ואם כי לכאורה היה זה ענין פרטי של שני מתחרים בהוצאת עתון עברי, ראו חובבי ציון, (ביחוד חברי „שבי ציון“) בזה כענין כללי, ועמדו לימין שור ו„הפסגה“ נעשה כלי-מבטא שלהם. בזה יתחיל גיטלסון את מאמרו זה: „זה כשנה אשר עולמנו, עולם הספרות, פה באמריקה חשך בעדנו כי רוחות רעות שאינן מצויות אלא בעולם החדש הביאו ענני אופל וצלמות שהקדירו את שמי ספרותנו העברית“. זה כשנה, כי „העברי“ התחיל להופיע בערב פסח תרנ"ב, ובשנתו הראשונה יצאו עשרה גליונות, שהאחרון הופיע בא' תמוז תרנ"ב, והגליון שלאחריו, שיצא בח' בתמוז של אותה שנה, היה ראשון למנין של שנה חדשה — שניה ל„העברי“. בגליון השלישי של „העברי“ (י"א באייר, תרנ"ב), פנו חובבי ציון בבוסטון ב„מכתב גלוי“ למל

„העברי“ (כלומר שרהזון. שם עורך לא רשום בגליונותיו, שהוא כשאר מולי” „מכ”ע לישׂראל בארצות הברית“, ישימו לב למטרה שחובבי ציון שואפים וידעו למלא את חובתם לעמם ויעבדו „שכם אחד אתנו לטובת עמנו, להתרחק מן המחלוקת ולהשתדל להרבות שלום בתוכנו“. „אל נא אדונינו, — יתחנונו — תוציאו דבה על איזה חברה העובדת את עבודתה לטובת העם בשביל איזה טינא שיש בלבכם על אחד ממנהיגיה, כמו שעשו העושים אחדים מעורכי מכ”ע בעדנו, אל נא תמשכו קו חשד על אנשים העומדים בראש אי העושים בעד התנועה הלאומית מפני פניה צדדית או בשביל כבוד מדומה, תפארתכם לא תהיה על הדרך הזאת, ולא אך את חובתכם לעמכם לא תמלאו אבל עוד תחטאו לו“. בדברים יוצאים מן הלב דרשו שלום ואחדות, אבל „מול העברי“ (כך היום בסוף המאמר), בתשובתו למכתב זה („העברי“ גליון ד’, י”ח באייר, תרנ”ב), אם בתוך דבריו ידגול בשלום, בהטעימו כי „דגל חובבי ציון הוא השלום“, ואין הוא פורש את עצמו מחובבי ציון, אבל הוא איש שלום בתנאי שהעומדים בראש חובבי ציון לא יהיו כופרים בדת ישׂראל וכל חפצם לעשות את ירושלים „מערת פריצים מעון הכפירה ואי־אמונה“.

„שאוני נא אדונים נכבדים! — ישים את דבריו לבעלי המכתב גלוי — האם בגלל כי חובבי ציון הינו גם אנחנו, עלינו לחשות ולדום בראותנו כי יבואו שונאי ותנו ואמונתנו ויענו את עמנו בכזביהם שקר? האם נוכל תת אמון באנשים, למחבלים תחבולות להפך הקערה על פיה ולחתור חתירות מתחת כסא אמונתנו הצרופה? האם נוכל לראות בבוא צר ואויב בשערי ירושלים להרוס אשיותיה ולערער יסודותיה עוד טרם נבנתה? האם מהרסים ומחריבים כאלה הווגלים בשם ציון יביאו את עמנו אל המנוחה והנחלה?“

מי הם הכופרים והמהרסים והמחריבים? — משה מינץ הבילוי”י, אפרים דיטארד, אפרים לונדון, אדם רותנברג, וואב שור, שבעתונו נלחם בעד קדשי היהדות, הטיף לציון והשתער על בוזי הדת, המהרסים והמחריבים — האנארכיסטים והסוציאליסטים. אולי לא היו אלה כשרים ביותר בעיני שרהזון, הרי נמנו על חובבי ציון ו”שבי ציון“ כמה יהודים חרדים וגם רבנים כהד”ר הלל הכהן קליין, שגייטלסון מזכירו במאמרו, ומעיד עליו שהוא „אחד מהנאמנים לרעיון הישוב ופעמים רבות הרבה לדבר בפומם ממלל רברבן בשבת ישוב ארץ ישׂראל וגם חבר הוא בחברת „שבי ציון“ נומר 2. שרהזון אחז במידת קנאות וגם סתם את דבריו, האם כי ירמו על פלוני ואלמתי, אנשים שנואים עליו, אבל מכלל דבריו יצא שלכל הפחות רוב חובבי ציון הם פורקי עול שמים, פריצים וכופרים, שמטרתם לעשות את ירושלים „מכרה דינאמיט ובית חרושת לכלי תותח וכדורי עופרת לבלע ולהשחית משם את כל באי עולם“ — לא פחות! בנוגע לעמדת „העברי“ לחיבת ציון כתנועה, הוא אומר: „מאמרים המדברים מאתבת ציון בהגיון ישר ורוח נכון נקבל באהבה אל מכתב עתנו „העברי“ המוקדש לכל דבר טוב ומועיל לעמנו. אבל בכל זאת לא נחשך מהרים כשופר קולנו להגיד לעמנו פשעי האנשים אשר לא להטיב מגמת פניהם כי אם למץ את לשד העם ולגז צמרו... אהבתנו לציון לא תעוד את עינינו ולא תחפה על פשעי מחבלי כרם ד’ צבאות“.

מאמרים „המדברים מאהבת ציון“ בכיוון זה אין ב„העברי“, אבל את „פשעי האנשים“ חובבי ציון הוקיע. בפיליטון „מאורעות נוראות דעירנו“ (גליון 8, י"ז סיון, תרנ"ב) — סאטירה כתובה בלשון „מגלה טמירין“, והכותב „ר' יואל נכה רגלים“ מספר מעשה בבעלת-בית שנשא את עיניה בדייר, ובעת שבעלה הרוכל היה חוזר על בתי לקוחותיו, ברחו עם מאהבה, ברחו עם כל הרכוש וכלי הבית, ורק את ילדיה עזבה לבעלה — מעשה ה„מיסעס והבארדער“ שהיה מאורע רגיל ברחוב היהודי באמריקה בימים ההם, אבל בפיליטון זה הציג הכותב את העוגב הבורח, כאחד ש„היה שייך לחברה פאלעסטינא“, קרי: „שבי ציון“, והוא „נתן שם שתי מאות שקלים בעד לאטס-מגרשים — אצל מערת המכפלה“, ללמדך שחובבי ציון הם להקת פתוחים ודיקים ולא נאה לאדם ישר ומסובד לבוא בחברתם. מתברר הפיליטון גם הוקיע את עון נשיא „שבי ציון“ בעשותו אותו לעושק הון זרים וגזול את כספי החברה, בספרו:

„אבל הפרעזידענט מהחברה הוא דאקטאר אחד ששמו מעות-קטנות ונתן לו (לבעל המרומה שאשתו בגדה בו, והוא בא לבקש את הכסף שהשקיע הצעיר בקניית המגרשים בטענו שהוא יורשו — א. ר. מ.) תשובה ברורה, כי הוא הפרעזידענט הוא בעצמו היורש מכל השקלים של כל המתים והבורחים מהחברה פאלסטינא.“

„מעות-קטנות“ הוא הד"ר מינץ, שבימים ההם הוציא גם עתון „פאלקס-אדוואקאט“ במגמה חובב-ציונית, ושרהזון ראה בו מתחרה בעסקי הוצאת עתונים, ויש להעיר גם על הלעג מכירת מגרשים „אצל מערת המכפלה“, כאילו כל ענין קניית קרקעות להתנחלות חברי „שבי ציון“ הוא עורבא פרח, ללא יסוד, ובאמת עסקו „שבי ציון“ במקנה ארמה מ„הגריב הידוע“ בגולן אשר בבשן, מלבד הפיליטון נמצא באותו גליון של „העברי“ מאמר „לגלות פני הלוט“, מאת שמעון זאב הלוי נתלזון, שהיה חבר ב„שבי ציון“ ופרש ממנה, ביקורת קשה על הנהלת החברה והאשמות על ראשי החברה, הגובר והמוכיר.

חובבי ציון לא עברו בשתיקה על מאמר זה, וב„הפסגה“ אנו מוצאים כמה מאמרים, כתובים בידי דינארד ושור וסופרים אחרים, ודעם — דבריהם לא נחת נאמרו, כי-אם ברייתחה והתרגוזות, בחרפות וגזרפים על שרהזון, גם מזכיר „שבי ציון“, פיליפ קאפלאן, יצא ב„מכתב גלוי“ ב„הפסגה“, להציל את כבוד החברה ולהוכיח את צדקתו וישרת והנהלתו, וגם הוא כמעט ורוננו את „העברי“ יקרא „העור“ ויכנה אותו „מה"ע אנטיסעמיטי“, אגב מסירת מודעה: „להעזר הכבוד הוא לי לצאת במלחמת דברים נגד חזל אישים, שפל נפש ורוח, הבורע מאש הקנאה והשנאה על אשר לא עלה לכהונה אשר אליה נשא נפשו ועל כי החברה השליכה אותו החוצה כנצר נתעב לבל יכאיש זכוב מות זה את כל החברה“. הוא מוסר גם פרטים על התנגדות שרהזון ל„שבי ציון“ ולחובבי ציון בכלל, שהוא פרי חשבונות פרטיים, גם גיטלסון, במאמרו „מלחמה בעמלק“¹⁰) גלחם בעיקר בשרהזון.

כבר נגעתי כמה פעמים בפרשה זו בתולדות חיבת ציון והעתנות העברית באמריקה, ואני מקווה עוד לכתוב על זה בפרוטרוט.

- 1) המכתב נמסר לידי מאת המנות פינחס טורברג.
- 2) על מנת.
- 3) פישמאן שהעתיק את המכתב, כפי שכותב בהערה, בדיוק „אות באות וסימן בסימן“ על שגיאותיו, הכתיב והניקוד של ברדיטשבסקי, הוסיף בסוגריים בתוך המכתב: „המלה כאן קרועה וקשה לקריעה“.
- 4) על-ידי.
- 5) על כן.
- 6) כפי שמסרו לי, היה דובזוויץ דיין בתשובות על מכתבים.
- 7) המאסף „בית מדרש“ שהוציא בשנת 1888.
- 8) במאמרו „רשות היחיד בעד הרבים“ ב„אוצר הספרות“ כרך ד' (תרנ"ב).
- 9) במאמר הביקורת „על שלחן הספרות“, „אוצר הספרות“ כרך ד' עמוד 562.
- 10) במאמרו „על שלחן הספרות“ הנ"ל.
- 11) הוא חתום עליו „יב"ם“.
- 12) דובזוויץ השתתף בקביעות בעתון זה, שהתחיל להופיע ז' בניסן תרנ"ב, סמוך לבואו לאמריקה. הוא גם השתתף ב„יודישע גאזעטען“, העתון האידי ששרהוון הוציא. במודעות ב„העברי“ על מכירת „לא דובים ולא יער“, היתה כתבתו על שם מערכת „העברי“, 185 איסטברודוויי (כתובת ה„טאגעבלאט“ וה„יודישע גאזעטען“). אחר-כך שינה את כתבתו — 30 רחוב קאנאל.
- 13) שנה זו, כלומר: תרנ"ב.
- 14) אני מביא שורות אחדות מדבריו הרגשניים: „... רגילים אנחנו להאמין כי יש לנו ספרות. אך היוכלו סופרינו לחיות על ספרותם ולהתקיים? התתן להם ספרותם על-כ"ל-פנים קב חרובין? הידעתם את אברמויץ (מנדלי מוכר ספרים)? ומדוע יצא מרשותנו? האם לא נמצא אנחנו חפץ בו כהחסידיים ברבם? האם לא דרוש הוא לנו כהצדיק לצאן מרעיתו? הידעתם את קנטר, את אטלס, ומדוע חדלו לכתוב? המצאו להם על כל פנים פת קיבר בעד עבודתם? הידעתם את המליץ הרשלום [א. ש. פרידברג]? ומדוע השליך גם הוא את עטו העברי אחרי גוו? מי מאתנו לא התענג למקרא מאמרי פרישמאן אשר הביא אותנו לעולם חדש ויבריח את המזיקים מספרותנו? אנה פנו אנה הלכו להם כל סופרינו אלה? איפה ירעו, איפה ירצו? מדוע עזבו את עבודתם וילכו להם? על כל השאלות האלה הנני יכול להשיב תשובה אחת קצרה: אין לנו ספרות חיה וקימה!“
- 15) הפיליטונים „קבורות סופרים“, נכתבו בצורת מכתבים מאלרד למידה, ובהם בקרו בעיקר ספרים קוריוזיים של מחברים בטלנים.
- 16) שנה ב', גליון 20 (ר"ח כסלו, תרנ"ג).
- 17) שנה ד', גליון 31 (כ' כסלו, תרנ"ג).
- 18) שנה ד', גליון 10 (ר"ח סיון, תרנ"ב).